

XII. Erdélyi Tudományos Diákköri Konferencia

Kolozsvár, 2009. május 15 – 17.

„Jönnek elegen... Tamásiért es, másért es.”

A farkaslaki turizmus működése

Témavezető:

Dr. Szabó Árpád-Töhötöm, tanársegéd
BBTE, Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék

Szerző:

Daniel Rita
BBTE, Bölcsészettudományi Kar,
Néprajz-magyar szak, III. év

A valóság, autenticitás, megjátszottság, és fesztivitás kérdése számtalan témában, környezetben előfordul a néprajzkutatók körében. A turizmus talán az a terület, ahol a leginkább releváns ez a probléma. Milyen a turistát fogadó közösség valósága? Mi az, amit valóságként tálnak a turistának? És mit fogad el igaziként a látogató? Mit lehet kívülállóként igazinak tételezni? Ezekre a kérdésekre keresem a választ, annak a tudatában, hogy néprajzkutatóként magam is csak egy reprezentációt tudok nyújtani.

Farkaslakára már többször is jártam, és mindig igyekeztem beszélgetéseket generálni a „farkaslaki valóságról”, tehát mindarról, ami a falu életében fontos, ami foglalkoztatja őket közösségi szinten. Ekkor szembesültem azzal, hogy akármiről kérdezhettem, akarva-akaratlanul minden beszélgetőtársam esetében egy idő után a turizmus került szóba. A vélemények különbözőek voltak, az viszont közös ezekben, hogy azt mutatják, senkinek sem közömbös elem, mindannyiuk életének fontos része a turizmus – hiszen saját életterükben jelent meg és vált egyre gyakoribbá az idegen báméskodó: a turista. A falu életében tehát jelentős elem, és minél többet foglalkoztam Farkaslakával, annál világosabb volt számomra, hogy a néprajzosnak is rendkívül érdekes és összetett téma lehet a turizmus kutatása. Ezt az összetettséget szeretném dolgozatomban bemutatni, a jelen lévő élethelyzetek között keresni a kutató, a helyi lakos, valamint a turista valóságát.

Dolgozatom három fő egységre épül. Az első, bevezető rész tájékoztató jellegű, a turizmus kialakulásának folyamatát írom le. Azért tartom fontosnak ezt a dolgozat elején bemutatni, hogy legyen mire alapoznom kijelentéseimet, hogy a kívülálló is ráláthasson az eseményekre és legyen egy minimális tájékozottság a téma vizsgálatához. A második fejezetben azt vizsgálom, hogy melyek azok az elemek, amelyek vonzzák a turistákat. Leginkább itt figyelhető meg az összetettség, nagyon sok motiváció találkozása révén alakult ki ennyire sikeresen a vendéglátás. A harmadik rész a legizgalmasabb számomra: itt azt követtem végig, hogy a turizmus megjelenése milyen hatással volt a közösség életére, hogyan alakította azt.

Mint már említettem, Farkaslaka nem ismeretlen már számomra, lassan a falu visszavisszatérő vendége lettem. Rengeteget beszélgettem farkaslaki emberekkel, ezeket a beszélgetéseket dolgozatom fő forrás-anyagául használom, hiszen ha az ottani eseményekre vagyok kíváncsi, akkor kétségtávkívül a helyi lakosok véleménye a legfontosabb. Ezeknek a beszélgetéseknek a közlését nem tartottam fontosnak, hiszen csak részeket használok, amelyeket

igyekszek beépíteni a dolgozatomba,¹ ezzel is átláthatóbbá téve azt. További forrásom a Tamási Áron emlékházban található vendégkönyvek bejegyzései,² valamint a Farkaslakát reklámozó internetes honlap.³ Tudatában vagyok annak, hogy ez egy bizonyos diskurzus lévén, egy másik reprezentációnak tekinthető, amely az adott műfajtól függően beszél bizonyos módon, viszont az egyedi elemek mindig árulkodóak: talán ebben találhatjuk meg A valóságot.

1. A farkaslaki turizmus kialakulása

Mentalitásbeli váltás

Azt gondolhatnánk, hogy a turizmus megjelenése rendkívül egyszerű folyamat: megjelennek a turisták, a helyiek rájönnek, hogy ez a gazdasági fellendülés lehetőségét rejt magában, megteremtik az infrastrukturális háttérrel, és máris jöhetnek tömegesen a vendégek. Ez viszont korántsem történik ilyen könnyen és főleg nem ilyen gyorsan. És nem is a gazdasági háttér megteremtése a legnagyobb kihívás, hanem az azelőtti mentalitásbeli váltás. Ennek a váltásnak a során kell a helyi lakosoknak egy olyan gondolkodásmódot, viselkedést produkálniuk, amelyben meggyökerezhet a turizmus mint új iparág. A váltás közösségektől függően lehet hosszabb vagy rövidebb, Farkaslaka esetében nagyon messzire nyúlik vissza.

A faluról tudnunk kell azt, hogy a falunak nagyon kicsi a határa, kevés a megművelhető földterület, így a mezőgazdaság és az állattartás nem biztosította a megélhetést. Így bokorvágással, almatermesztéssel, szénégetéssel, „feketézéssel” (törvénytelen kereskedelemmel) kerestek pénzt, és kialakultak az informális gazdaságnak a formái is.⁴ Ez kétfelé is hatott: egyrészt kialakította a találékonyságot, azt a képességet, hogy meglássák az új helyzetekben a pénzkereseti lehetőséget, másrészt elfogadottá váltak a kevésbé „tisztá” pénzszerzési módok is, könnyebben fel tudták adni az olykor gátló, falun nagyon szigorú normákat.⁵

Ennek a jelentőségét talán a legjobban egy ellenpéldával tudom szemléltetni. Benedek H. János tanulmányában⁶ azt a kérdést teszi fel, hogy miért nem alakult ki a turizmus Kisbaconban,

¹ Idézőjel nélküli kurzív szedéssel jelzem az interjú-részletek használatát, lábjegyzetben az adatközlő nevét és korát, valamint az interjú-készítés idejét jegyzem meg.

² Sajnos nem állt az összes rendelkezésemre, így kettőt választottam ki, az ott fellelhető legrégebbit (1978-1979) és a legújabbat (2007-2008).

³ www.farkaslaka.ro

⁴ Erről bővebben ld. Jakab – Márton 2000. 119.

⁵ Ilyen norma például az, hogy a vendégfogadás szívesség, tehát nem szabad pénzt elfogadni érte, az nem lenne „tisztá” pénzkereset (vö. Benedek 1998. 107.)

⁶ Benedek 1998.

amikor pedig minden lehetőség adott volt rá. A sok gátló tényező közül kettőt emelnék ki, amelyek témám szempontjából is beszédesek lehetnek. Az egyik, amelyet sokan hangoztatnak az, hogy úr volt, „nadrágos személy”, „nem a paraszti értékrend szerint élt”.⁷ Tamási Áron ezzel szemben úgy állította be magát, mint aki egyértelműen a nép közül való, velük egyenrangú.

A másik gátló elem az volt, hogy nem alakult át a hagyományos vendéglátás – amely „előírja a gazda részére a vendéggel való előzékeny viselkedést, a másfajta tevékenységek megszakítását a vendéggel való foglalkozás javára. A vendég részére előírja az udvarias viselkedést, valamint a vendégeskedés igényeinek és időtartamának meghatározott keretek között tartását.”⁸ – turista alapú vendéglátássá, amely a vendégnek nagyobb szabadságot, a vendégfogadónak fizetséget és kisebb személyességet biztosít.⁹

Láthatjuk tehát, hogy a falu mentalitása nagyon fontos: az, hogy el tudják fogadni a váltást, képesek legyenek feladni saját gátló normáikat és át tudjanak állni a gazdaságilag jövedelmezőbb forma elfogadására. Farkaslaka esetében ez megtörtént, így a turisták megjelenésével, és egy vállalkozó szellemű központi ember biztatására elindulhatott a vendégfogadás.

Tamási Áron szerepe a turizmus kialakulásában

Ahhoz, hogy ki tudjon alakulni a turizmus, kellett egy indok, amiért elindulhatott, ami megadta a kezdő motivációt a turistáknak. Úgy gondolom, hogy ezt a kezdő motivációt Tamási Áron jelentette. 1966-os végrendeletében azt kérte, hogy halála után Farkaslakán temessék el. Ugyanez év május 26-án elhunyt, majd a Magyar Írószövetség közbenjárása segítségével hazaszállították, és június 10-én sor került a temetésre Farkaslakán.¹⁰ Az idősebbek szerint ezután már voltak látogatók, rendszerint Tamási Áron ismerősei vagy az irodalom iránt érdeklődők, akiket – ha szükséges volt – a helyi értelmiségiek vagy ismerősök láttak vendégül. Az író testvére nagyon fontos tényező volt a kezdeti időkben: a legnagyobb turisztikai látványosságnak számított a *Vadon nőtt gyöngyvirág* kézírata, amelyet szívesen megmutatott az

⁷ Uo. 104.

⁸ Uo. 107.

⁹ Ugyanennek a váltásnak a nehézségét és fontosságát emeli ki Gagyi József is Méréfalva kapcsán. „Székelyföldi falvakban még általánosnak mondható, de mostanában gyengülni kezdő kulturális mintának” nevezi azt a szokást, miszerint „a vendéget fogadni kell s ellátni; ugyanakkor ez nem mehet a gazdálkodás kárára”, és ami a legfontosabb: „pénzben nem mérhető nagy értéke van a vendéglátásnak mint kivételes (ünnepi), szimbolikus ajándékgesztusnak”.

¹⁰ Bővebben ld. Sipos 2006. 211.

érdeklődőknek is.¹¹ A visszaemlékezés 1971-ben nyomtatásban is megjelent, így nagyobb tömegek is hozzáférhettek, többen tudomást szereztek a parasztíróról. 1972-ben megalakult a Tamási Egylet, felavatták a Szervátiusz Jenő és Tibor által készített szobrot, valamint ünnepélyesen megnyitották az emlékházat. Bár a rendszerváltás előtt nem volt könnyű az utazás, mégis rendszeresen látogatták a farkaslaki emlékházat, amelynek híressége a kiállított tárgyak mellett az volt, hogy Gáspár bácsi személyesen beszélgetett el a látogatókkal és vezette körbe őket a berendezett emlékszobában. Azt, hogy tömeges látogatásról beszélhetünk, az 1978-as vendégkönyv bejegyzései bizonyítják: abból az évből 631 bejegyzés szerepel, egy vagy több aláírással, olykor egész osztályok képviselnek egyetlen bejegyzést. A turizmusnak ezen formája egy akkor kialakulóban lévő irodalmi kultuszra reagált, így turizmusról sem abban az értelemben beszélhetünk, mint a ma tömegessé vált jelenségről. Ebben a korszakban (1972 - 1989) a turizmus fő mozgató rugója maga Tamási Áron, a fő attrakció az őt reprezentáló emlékszoba, ott Tamási Gáspár, majd az emlékmű, és az író sírja.

Úgy gondolom, hogy eddig tartott az az időszak, amikor a meghatározó vonzóerő a turisták számára Tamási Áron volt. Nem azt állítom, hogy a későbbiekben nem volt fontossága – a dolgozat későbbi részében elemzem, hogyan használják fel a kulturális elemeket, köztük Tamási Áron nevét –, de akkor már a turizmus motivációja egy nagyon erőteljes etnikai céllal keveredett össze, ahol Farkaslakát inkább az *erdélyi székelly falu* (mindhárom elem egyformán fontos!) mivolta miatt látogatták. Ez leginkább azzal a ténnyel támasztható alá, hogy a később érkező turisták nagy része egy hétre, akár tíz napra jön, és abból esetleg fél napot ölel fel az emlékház meglátogatása.

A turizmus iparággá fejlődése

A turizmus terén a váltást a rendszerváltás jelentette, de leginkább az 1992-es év, amikor Kovács Sándor nagy vállalkozásba kezdett: rábeszélte pár farkaslaki családot, hogy más falvak mintájára ők is szerveződjenek, és fogadjanak vendégeket.¹² A papírmunkák, valamint a feltételek¹³ teljesítése után megalakult a Gordon Tours (1995-ben), amely 40 – 45 ember elszállásolását tudta vállalni egyszerre, családonként 2 – 4 vendég elszállásolásával. A vezető mára már több utazási irodával (Magyarországiakkal) is szerződést kötött, és a szállásadók

¹¹ M. T. (50) visszaemlékezése – szóbeli közlés, Budapest, 2009. 04.

¹² Tanulságos ennek a résznek a kapcsán elolvasni Gagyi József már idézett tanulmányának idevonatkozó részét (Gagyi 2005. 92 – 96). Meglepő, mennyire hasonló a két faluban a turizmus kialakulásának folyamata.

¹³ Ilyen feltétel például a benti fürdőszoba és illemhely, külön szoba, villany, gáz és bevezetett, tisztított víz.

számát 35 családra növelte, 110 személyt tudnak egyszerre elszállásolni.¹⁴ A vezető fia is épített egy panziót, ahol 50 főt tud elszállásolni egyszerre, ide a Gordon Tours azon vendégei jönnek, akik nem akarnak családkodni lenni.

Bár a Gordon Tours foglalkoztatottjainak száma nőtt, ahon sokan váltak is le erről a szervezetről, ők önállósodtak, esetleg bővítették a szobák számát, és interneten kezdték hirdetni magukat. Ez még mindig egy familiáris formája volt a vendégfogadásnak, ők már nem szerveztek kirándulócsoporthoz tagjait, hanem családokat, kisebb csoportokat fogadtak (5 – 15 fő).¹⁵ Itt alakultak ki a legnagyobb barátságok, ide jöttek vissza legtöbbször vendégek, hiszen ők töltöttek a legtöbb időt a vendégfogadó családdal. Aztán ahogyan egyre többen felismerték a turizmus nyújtotta lehetőségeket, egyre nagyobb (és személytelenebb) vendégfogadók jöttek létre. Most már hat panzió működik Farkaslakán, ezek különálló épületben tudnak egyenként 8-17 személyt elszállásolni; emellett van egy ezeknél jóval nagyobb, a Nyikó panzió, amely 70 vendég elszállásolását tudja megoldani.¹⁶ A turizmus továbbra is fejlődik, hiszen tudomásom van egy most építkező fiatal házaspárról, akik akkora panziót építenek, ahol majd 45 – 50 ember elszállásolását tudják megoldani.

Az infrastrukturális fejlődés azt jelzi, hogy a helyiek lehetőséget láttak a turizmusban, érdemesnek látták átalakítani lakásukat, étletterüket, intimitásukat. A fent bemutatott fejlődés következmény, de nagyon beszédes, ezért is tartottam fontosnak részletezni: a turizmus felé fordulás anyagi megvalósulásait láthatjuk az átalakított házakban, felépített panziókban.

2. Kínálat és kereslet

„Az Erdélybe irányuló magyarországi turizmusnak két formája van. Az első esetben a természet, a táj szépségei és a természetközeli falusi életmód vonzzák Erdélybe a turistákat, akik többnyire magyarok lakta (...) parasztházaknál szállnak meg”, ezt a lágyturizmus vagy **ökoturizmus** kategóriájába sorolhatjuk. Ez a fajta turizmus szorosan összekötődik a másik fajtával, amely az **örökségturizmus** felé mutat, „látványosságként emlékműveket, szobrokat, templomokat, nevezetes események színhelyéül, neves emberek lakhelyéül szolgáló épületeket vagy sírhelyeiket tartják számon”. Ennek fő szempontja, hogy magyar vonatkozású hely legyen,

¹⁴ Kovács Sándor szóbeli közlése alapján. A Gordon Tours honlapja: <http://www.gordontours.nextra.ro/>

¹⁵ Internetes elérhetőség: <http://erdelyiszallasajanlo.hu/index.php?mode=1>, kivétel a Nyikó Panzió, amelyet már a következő kategóriába sorolnék.

¹⁶ A panziók internetes elérhetősége:

<http://www.szekelyfoldiinfo.ro/Menu/Szallashelyek/Faluturizmus/Farkaslaka.html>

„ilyenformán az örökségturizmus egy speciális esetével állunk szemben, az etnikai turizmussal, amelynek legfontosabb motivációja az etnikai és kulturális azonosság és az autentikus nemzeti létezés megtapasztalása utáni vágy.”¹⁷

A falu kínálata

A turista minden valószínűség szerint az interneten néz információ után a szálláshelyekkel, magával a faluval kapcsolatban, ezért fontosnak tartottam röviden megnézni a Farkaslakát reklámozó internetes oldalt.¹⁸ Annak ellenére, hogy az interneten való önreklámozás egy jól meghatározott séma szerint épül fel, általánosan használt elemekkel, vannak olyan elemek, amelyek kizárólag Farkaslakára jellemzőek. Jelen esetben éppen ez a fontos: mi az, amit a falu különlegesként ajánl fel, amiért a látogató pontosan azt a helyet válassza.

Az oldalon három **panzió** kínálja magát. A legelső, a Nagyszó Kulcsosház kínálata: „székelyföldi csillag-kirándulások, gyalogos és autós tereptúrák, útiterves kiruccanások, lovaglás, vadles, gombászás, malacsütés. búboskemence, bogrács, malac-, kenyér-, kürtőskalácssütés akár a vendégeink segítségével is.” A következőnek már a neve is beszédes: Ábel bölcsője Panzió.¹⁹ A névhez híven az író, a sírját emelik ki, valamit a székely nép vendégszeretetét. A Gyöngyvirág Vendégház „önrekláma” a legrövidebb: „Otthon Tamási Áron szülőfalujában «Azért vagyunk a világon, hogy valahol otthon legyünk benne»”²⁰.

A *Farkaslakáról* és a *Látványosságok* című oldalakon a hangsúlyt Tamási Áron kapja, valamint a látványosságok bemutatása (amelynek három eleme is az író nevéhez köthető), ebből is látható, hogy a falu az ő alakját tudja helyi specifikumként felmutatni

Farkaslaka tehát a fejezet elején bemutatott kettős célzatú turizmust kínálja. Egyrészt a személyességet, pihenést, túrázást, természet-közelséget, a falusi élet csöndjét (a tömegturizmussal szemben), másrészt a kulturális örökséget kínálja fel mint megtekintendő (tehát tárgyiasítható és később eladható) látványosságot. Ennek is két részét különböztetném meg: egyrészt a Tamási Áronhoz kapcsolódó emlékház és műemlék, másrészt az „autentikus falu” „autentikus elemei” képviselik a megtekintendő és átélendő „farkaslaki valóságot”.

¹⁷ A bekezdés idézett szövegeinek forrása: Feischmidt 2005. 13 – 14.

¹⁸ A vizsgált honlap: www.farkaslaka.ro. Ebben a részben a le nem hivatkozott idézetek forrása ez az oldal, főlegesennek láttam mindeniknél jelezni ezt a tényt.

¹⁹ A tulajdonossal folytatott beszélgetés közben megkérdeztem, honnan ered a név, ezt a választ kaptam: Hát honnan? Egyszerű. Onnan, hogy Tamásinak Ábel a hőse, és ugye hogyha, hát végülis hogyha szállásadás, akkor a bölcső felel meg a legjobban, s akkor így lett ez a társítás. (Jakab Rozália, 37, Farkaslaka, 2007. 12. 27.)

²⁰ Talán a legtöbbet idézett és leginkább ismert Tamási Áron-idézet ez.

Farkaslaka látnivalói mellett még egy elemmel oda tudja vonzani a látogatókat: méghozzá a falu szerencsés elhelyezkedésével. Ugyanis az Udvarhely melletti faluból minden olyan hely egy nap alatt elérhető, amelyek a turisták célpontjai szoktak lenni (Parajd, Békási-szoros, Csíksomlyó stb.).

Amit elsőre láthatunk

Ebben a részben Farkaslaka nevezetességeit szeretném sorban elemezni, arra figyelve, hogy mit emelnek ki, milyen elemekkel bizonyítják azt, hogy „magyar vonatkozású, szép, megtekintésre érdemes”²¹ tárgyak, helyek. Azért tartom ezt fontosnak, mert ez az, amit a turista egy félnapos falulátogatás alkalmával láthat, és ezek az első benyomások a legmeghatározóbbak véleményem szerint.

A faluba beérkezve, anélkül, hogy a lakóházak közé kellene mennünk, a templom mellett elkülönítve megtekinthető a Szervátiusz apa és fia által készített **emlékmű**. Az emlékműhöz székely kapu vezet, rajta rovásírásos felirattal köszöntik a látogatót. Az emlékművön²² egy kopjafa látható, a székelyeket jelképező hold és csillag, valamint Tamási Áron írásaiban megjelenő figurák közül láthatunk párat. A hátsó oldalon felirat olvasható: „Tamási Áron, 1897-1966 / Törzsében székely volt / fia Hunniának / hűséges szolgája / bomlott századának”. A székely kapu, az emlékművön szereplő alakok és jelképek a székelységet, másságot sugallják, míg a felirat a Magyarországgal való egységet fejezi ki. Ez a furcsa kettősség jellemzi nem csak Farkaslaka, hanem egész Erdély turizmusát. Kétféle diskurzív stratégiát különböztethető meg: „az egyik a szimbolikus bekebelezés, amelyik az idegenséget minimalizálva és historizálva Erdélyt mint a valamikori Magyarország maradványát, sőt annak legautentikusabb részét láttatja, a másik pedig egyfajta belső orientalizmus, amely a nyugatosodott és urbanizálódott Magyarországgal szemben Erdélyt másként, egzotikusként, természetközelié, hagyományosként mutatja be”.²³ Ez a kettősség, a hasonlóság és másság dichotómiája a továbbiakban is fontos lesz, hiszen nemcsak Farkaslaka láttatása ilyen, hanem vélhetően a turista is egyik vagy másik nézettel azonosul, és azt keresi a faluban.

Érdeklődéstől függően a turista megtekintheti a katolikus templomot, Tamási Áron régi iskoláját, valamint a **Jakab-portát**, Jakab Rozália és elhunyt férje, Jakab Zsigmond

²¹ Kánya Kingát idézi Feischmidt 2005. 14.

²² Ld. 1. kép.

²³ Sebestyén 2005. 63.

munkásságát. A szőttesek a tipikus (ám ma már nem használt) farkaslaki írásos technikával készült szőnyegek, amelyeket szívesen megcsodálnak a turisták és - feltételezhetően - olykor el is hiszik, hogy valóban ilyenekkel találkozhatnak bármely házbelsőben.

A rövid időre érkező turisták azonban kihagyják ezeket a látványosságokat, az emlékházat keresik meg. Az úton végig kék táblák jelzik a helyes irányt, valamint a helyiek is nagyon segítőkészek: amikor idegent látnak a faluban, eligazítják az emlékházhoz. Az úton, több helyen is portékájukat áruló emberek ülnek a padokon, várják a turistákat, akik megveszik tőlük a télen megkötött csipkéket, megszőtt takarókat és szőnyegeket.

A következő állomás az **emlékház**. Ez a komplex vizuális rendszer, amely szervezeten igyekszik egy képet nyújtani a vendégek számára, nagyon tudatosan van úgy kialakítva, hogy aktivizálja a feltételezett tudást újakkal kiegészítve azt. Ez leginkább a kifüggesztett szövegek esetében érhető tetten, Tamásinak olyan műveiből választottak részleteket, amelyek a tananyag részét képezik: a *Bölcső és bagoly*, valamint az *Ábel-trilógia* szövegrészletei. A múzeumok tárgyai esetében nagyon fontos az eredetiség, autentikusság, hiszen ez az, amely a tárgy szimbolikus értékét adja.²⁴ Ez érdekes annak a tudatában, hogy 2006-ban, az emlékház felújítása alkalmával minden eredeti tárgyat, kéziratot elvitt a Petőfi Sándor Irodalmi Múzeum, ezek helyett másolatokat hozott. Az, hogy az iratok nem eredetiek, a laikusok számára is egyértelmű. Ezt tudva kérdéses az, hogy miért érdekesek, mi adja a szimbolikus értéküket. A vendégkönyvek reflexiói szerint nem is annyira a kifüggesztett tárgyak a fontosak, hanem inkább maga a ház, a tudat, hogy az író ott élt valamikor, és az, hogy az útbaigazító személy Tamási Áronnak a rokona (ez akkor volt hangsúlyosabb, amikor az írónak a testvérei voltak a gondnokok).²⁵ A személyes tárgyak, így a ház, környezet, diófa – tehát azok az elemek, amelyek Tamási Áronnal érintkeztek – megjelenítő erejüket abban hordozzák, „hogyan egy «nagy emberhez» kötődnek. E kötődés nem jelent egyebet, mint hogy a tárgyak képesek arra, hogy beszéljenek gazdájukról: megidézzék az életét, megidézzenek egy elmúlt, de mégiscsak jelen lévő életutat, s felidézzék azt az életformát, amely keretet adott mindennek”.²⁶ A kultuszokban nem is annyira a tudás, a racionális igazság a fontos, hanem az érzelmi ráhatás. Ebben a kontextusban az emlékház elsődleges feladata az, hogy „szélesebb közönség számára megismerhetővé, tapasztalhatóvá, átélhetővé, életük

²⁴ Fejős 2000. 24.

²⁵ Jelenleg Sipos Ferenc, az író legkisebbik húgának unokája az emlékház gondozója.

²⁶ Lakner 2007. 16.

részévé tegyék s közös hagyományt, és megmutassák hatalmát”.²⁷ Az emlékház tehát az író fontosságát hangsúlyozza, az életút bemutatásán keresztül, látszólag nem is kapcsolódik az etnicizmushoz. Viszont Tamási Áron önmagában is egy Magyarországot Erdéllyel összekötő jelképként van jelen a farkaslakiak tudatában (és ezt kívánják felmutatni is), aki hű maradt hazájához Magyarországon is. A hazatérés nagy jelképe, aki híret vitte a székelyeknek, és végül hazatért küldetése befejeztével.

Az emlékműhöz és emlékházhoz való viszonyulás nagyon hasonló. Vannak olyan visszatérő vendégek, akik az emlékmű és emlékház meglátogatását mintegy ritualizálták, évente, szinte zarándoklat-szerűen megismétlik a látogatást.²⁸ Mindenképp beszélhetünk a zarándoklat egy bizonyos formájáról,²⁹ hiszen „a turizmus lehetőséget nyújthat egy másfajta morális állapot megtapasztalására, melyben a résztvevő a nem mindennapit, az egyedit élheti meg, és átléphet a szakrális világba, ahol a lelki és kulturális vágyai kerülnek előtérbe”.³⁰ Ebben az értelmezésben a szent a mindennapok profanitása ellenében jelenik meg, a hétköznapiakban elszenvedett kötelesség-vállalás „fizetsége”.³¹ Az emlékháznak és az emlékműnek tehát nem is annyira a materialitása a fontos, mint amennyire a *szimbólum-értéke*, az a tudás, amelyet aktivizál, a *szakralitás*, amelyet a látogató tulajdonít neki, valamint maga a tény, a tudat, hogy ő valami *más*, *különleges*, *szokatlan* élethelyzetben van.

Még két fontos dolog történik a látogatás kapcsán, amely szinte elmaradhatatlan, strukturális eleme a jól meghatározott forgatókönyvnek: az egyik a **fénykép** készítése (a valóság megörökítése), a másik a **szuvenír** vásárlása. Tulajdonképpen mindkettőnek ugyanaz a szerepe: az, hogy bizonyítsa és „materializálja magát a szimbólumfogyasztást”.³²

Elvárások és fesztivitás

Ha a turista nem egy napra érkezik, és célja nem pusztán Farkaslaka megtekintése, akkor több lehetőség nyílik a helyiekkel való interakciókra is. A faluban eltöltött idő függvényében a látogató ezen képviselőit is két csoportba oszthatom: az egyik az azok, akiknek Farkaslaka

²⁷ Uo. 15.

²⁸ Ezt leginkább a vendégkönyvek bejegyzéseiből láthatjuk.

²⁹ Igaz ugyan, hogy Korpics Márta élesen elkülöníti a zarándoklatot a turista szerepétől (ld. Korpics. 2000. 173 – 176.), de úgy gondolom, hogy vannak olyan elemek, amely a zarándoklatra, a hely szakralizáltságára utalnak. Véleményem szerint a szerző túlságosan köti a zarándoklatot az isteni szentséghez, holott ha belegondolunk, egy ember életében rengeteg profán dolog a szent attribútumait veheti fel.

³⁰ Jedzinák. 2002. 72.

³¹ Sebestyén 2005. 51.

³² Schleicher 1998. 212.

csupán szálláshely, napközben Erdély hírességeit járják körbe; a másik csoportba azokat az embereket sorolnám, akik Farkaslakára mint célállomásra érkeztek, pihenéssel, helyi túrázásokkal, a falusi világ megismerésével szeretnék idejüket tölteni. Ez utóbbiak töltenek a legtöbb időt a szállásadó családdal, gyakran részt vesznek a hétköznapijaikban is, szeretnék megismerni A Székely Falu „valóságát”.³³ A Valóság viszont nagyon ritkán azonos azzal, amit felmutatnak a turistáknak az ott-tartózkodás hete alatt, az autentikusnak vélt elemek gyakran közel sem eredetiek, hagyományosak, hanem nagymértékben megrendezettek, nagyon gyakran csak a vendég kedvéért kerülnek elő. Egy nagyon szemléletes példa tud lenni erre az étkezés. A vendégeknek véres, májas, kolbász, szalonna, túró, hagyma és házikenyér a menü; de a vendéglátó család szalámit, margarint, préselt sajtot, paradicsomot és bolti kenyeret eszik. A turista viszont a neki tálalt „valóság” nyomán elhiheti azt, hogy hiteles az, amit megélt.

A látogató egy skanzen-szerű, hagyományos világba szeretne belépni, egy olyan helyre, amely leginkább különbözik az urbánus mindennapoktól. Úgy szeretnének azonosulni a természetközeli ember életével, hogy közben távol maradjanak attól. Éppen a turista-voltuk az, ami eltávolítja őket, a tudat, hogy csak ideiglenesen részeseik ennek a világnak – tehát csak a pozitívumait élhetik meg.³⁴ A vendégfogadók alkalmazkodnak ehhez az igényhez, ugyanis tudatában vannak a ténynek, hogy „az autentikusnak a turizmus rendszerében nagyon komoly egzotikumpotenciálja van”, és az egzotikummal nagyon könnyű lekötni a figyelmet, tehát hosszabb ideig tartó maradásra (és a későbbiekben majd visszatérésre) csábítani a turistát. Az éles szemű turista minden bizonnyal észreveheti a szereplést, viszont nem biztos, hogy észre akarja venni. A turistát minden valószínűség szerint nem érdekli az etnográfiai perspektíva, vagyis a hagyományok mélysége, hitelessége, hanem mindig az újat, a látványt, az élményt keresik.³⁵

Fesztivitásról, megrendezettségről általában a helyi vendégfogadók kapcsán beszélünk. Viszont azt is érdemes megfigyelni, hogy a turista maga is eljátszik egy kulturálisan jól kódolt szerepet, a mindenre rácsodálkozó látogatóét,³⁶ amely ugyanúgy egy fesztív szereplés lehet, mint

³³ „Vannak olyanok, akik direkt ide jönnek, már nem mennek sehová, azok reggeltől estig itthon vannak, napoznak, jól érzik magukat. Ez a legrosszabb. Velük kell lenni. (...) S akkor az van, hogy megyünk velük hol ide, hol oda, mindig el kell velük menjünk a zöldbe, gombászni, tehát ilyen közös programok.” (Jakab Rozália, 37, 2007. 12. 27.)

³⁴ Vö. Szabó 2008. 122.

³⁵ Edward M. Bruner *Culture on Tour. Ethnographies of Travel* című könyvének ismertetésében. Bata 2007. 275.

³⁶ Vö. Urry John **tourist gaze**-fogalmával, miszerint „mikor megszokott környezetünktől megválnak, mindenre ránézünk és mindent megnézünk, amivel utunk során találkozunk, érdeklődéssel és kíváncsisággal szemléljük a számunkra szokatlan tájat vagy várost.” (Bódis 1998. 189.)

a vendégfogadó kedvessége és vendégszeretete. A turista minden valószínűség szerint áhítattal tekint az emlékműre, körbejárja, megtapogatja, kérdéseket tesz fel, fényképet készít, esetleg valamilyen, a tiszteletét kifejező tárgyat is elhelyez (virágot, koszorút).

A turizmus hatásai

Egy közösség élete soha nem állandó, folytonosan változik, alakul, igazodik a külső hatásokhoz. Egy új elem – legyen az bármi, lényegesen megváltoztatja a helyiek életét. A turizmus az egész közösségre hat, mert ha nem is kerül valaki közvetlenül kapcsolatba a látogatókkal, a vendégek jelen vannak a faluban, a szomszédok megosztják egymással a történeteiket a kedves vagy éppen tudatlan vendégeikről. A falu egy működő élet- és kontextusháló, amelyben az elemek összefüggésben vannak, így a különböző hatások mindenkire hatnak (csak nem ugyanolyan intenzitással).

A változás legszembetűnőbben a **mindennapokban** jelentkezik. Sokaknak megélhetést vagy legalábbis jövedelem-kiegészítést biztosít, ez arra kényszeríti a vendéget fogadókat, hogy feladják addigi életmintájukat. Például ahol azelőtt nyáron mindenki mezőre mehetett, a vendégfogadás ideje alatt valakinek otthon kell maradnia főzni, takarítani. Meg kell nyitni a vendégszobát, el kell viselni azt, hogy egy idegen szabadon jár-kezel az intim szférában. Átalakítja az étkezési szokásokat is: ha addig nem is volt mindig minden napra más kétfogásos ebéd, a vendégek ott-léte megköveteli a változatosságot. Az addigi jól kialakult életritmust is felboríthatja, a már visszatérő vendégekkel el kell beszélgetni, akár éjjel is, ha azok hajlamot mutatnak rá.

De, még ha nem is a vendégfogadók csoportjába tartozik valaki, akkor is szembesülnie kell azzal, hogy nap mint nap idegenek mennek el a háza előtt, olykor lefényképezik a kapuját, esetleg őt is. Egy székelyföldi faluban végzett kutatás kapcsán megállapította a megfigyelő, hogy a helyi lakosokat zavarja a betolakodó turista jelenléte, leginkább az intim szféra megsértése, a mindenre való rácsodálkozás és tájékozatlanságuk zavarja.³⁷ Érdekes, hogy bár Farkaslakán is rengeteg ilyen történettel találkoztam, ott nem mint idegesítő, zavaró dolgokat jegyezték meg,

³⁷ Kiss 2008. 552.

hanem nevetséges történetekként mesélték, jól szórakozva rajtuk,³⁸ a vendégfogadók egymást próbálva túllicitálni.

Mivel a turisták nagy része Tamási Áron miatt érkezik a faluba, a helyiek **Tamásihoz való viszonyulását** is megváltoztatják. Egyrészt a tudat, hogy vannak olyan emberek, akiknek megéri nagyon messziről eljönni Farkaslakára azért, hogy meglássák Tamási Áron szülőföldjét, felértékeli számukra az író magát, és ők is kezdenek még büszkébbek lenni arra, hogy egy faluban születtek vele. Másrészt a turisták kérdezősködése a tárgyi tudásuk gyarapodását is elősegíti. A turisták közül sokan azzal az előfeltevéssel érkeznek a faluba, hogy a helyiek, lévén, hogy közelebb vannak az íróhoz, valószínűleg többet is tudnak róla.³⁹ Vannak páran, akik rájöttek, hogy a látogatók milyen elvárásokat támasztanak velük szemben, így ennek a hatására kezdtek el jobban foglalkozni az íróval.⁴⁰

Még egy nagyon fontos hatása a turizmusnak: az idegennel való folytonos találkozás hozzájárul az **identitás** kialakulásához, megerősödéséhez. Kialakul a mi-tudat az ők, a mások csoportjával szemben. Azok a *mások*, az *ők* nagyon sok esetben a magyarországi magyarok, akik a dichotómia egyik vagy másik pólusát képviselik (aszerint, hogy Erdélyt Magyarország részének, vagy egy másik, egzotikus világnak tekintik). Ezt a kétféle viszonyulást a helyiek nagyon jól érzik, és rendszerint az elvárásoknak megfelelően vállalják és mutatják fel egyiket vagy másikat. Azt is jelenti ez, hogy – bár nem tudatosan – kialakult bennük egy székely öntudat, ugyanúgy, mint egy magyar. A turizmusnak tehát a farkaslaki vonatkozásában a legmélyrehatóbb hatása az volt, hogy segítette kialakítani, megerősíteni és tudatosítani a helyiekben saját magyar, székely és farkaslaki identitásukat.

A turizmusnak **a másik oldalról** is vannak hatásai, a turisták felől, és ezek is ugyanolyan fontosak lehetnek, mint a faluban érzékelhető változások. A turisták magukkal viszik a fényképeiket, ajándéktárgyaikat, ezáltal ezeknek szimbolikus értéktöbbletüket (azt, hogy kitüntetett, különleges helyről származik). Ezáltal kitágítják a teret, mintegy magukkal viszik

³⁸ Egyetlen példa erre: beszélgetőtársam a kellemetlen élmény mesélésekor nem annak a bosszantó oldalát emelte ki, hanem a tájékozatlan turista neveltségességét: *Olyan volt, hogy látszik, hogy nem gondolkoznak, látszik, hogy nincs egy kicsi logikájuk. Azt mondja, hogy jaj, kenyérsütés, jaj istenem. S akkor beálltak anyum mellé így reggel hatkor nézték, hogy dagaszt. „Jaj, még raksz lisztet hozzá, jaj, igen? Jaj, s akkor így megsül. Jaj, igen sós vízzel, igen.” S tudod, úgy bugyukolnak magukban, mint a kicsi hülyék. S akkor jött anyum a kenyérral, s akkor azt kérdi, hogy „ez tekenyőstől berakják?”. Néztük, hogy te jó ég. Vagy hogy lapátostól berakják. Gondoltam magamban, hogyne, van hús lapát s átdugjuk a lapát nyelít... (Fancsali Réka, 23, 2007. december 28.)*

³⁹ Ezt a tudást én is elvártam, amikor először mentem oda, és magam is megdöbbsentem, hogy ez nem így van.

⁴⁰ Egyik legkedvesebb történetem egy út mellett áruló lányhoz kötődik. Tamási Áronról kérdezve rögtön előkapott a szék alól egy Tamási-monográfiát, hogy véletlenül se mondjon hamis információkat.

Farkaslakát mint imaginárius helyet, és mivel sajátjának érzi azt (hiszen ott járt és szimbolikusan birtokba vette), így kapcsolódhat Farkaslaka lokalitásához⁴¹.

A késő modern társadalmakra jellemző gyakorlat az, hogy szimbolikus jelentésekkel ruháznak fel különböző helyeket, „olyan kulturális reprezentációkat alkotva róluk, amelyek nemcsak befogadják, de legitimizálják és meg is erősítik”⁴² azokat a diskurzusokat, amelyek alapján valamilyen szempontból olyan haza képét alkotják meg, amelybe az az ember is be tud kapcsolódni, aki más szempontból nem tartozik oda. Jelen esetben Magyarország felől van egy o „olyan szimbolikus térfoglalás (...), amely által a nemzeti létezés autentikus formáit kötik Erdélyhez”.⁴³ A magyarországi vendég, többszöri Farkaslakán tartózkodása után kapcsolatokat épít ki, elkezd érdekelni az ottaniak valósága (vagy valóságnak hitt élete), így elkezdi kötődni ahhoz az imaginárius térhez is. Megtartja saját (valós) lokalitását, és valósnak érzi a Farkaslakához kötődőt is, így a kialakul saját „plurális identitása”⁴⁴. Ezt az érzését felerősítik a politikai, azonosságot hirdető diskurzusok, és valami egészen különös történik itt: a valaha még idegen turista egy közösségből valónak érezheti magát a farkaslaki vendéglátójával. Ezáltal, úgy gondolom, hogy nem csak imaginárius terek, közös lokalitások termelődnek, hanem a imaginárius közösségek is létrejöhetnek. Ha elfogadjuk ezt a feltételezést, akkor elképzelhető, hogy létezik egy olyan imaginárius farkaslaki közösség, amelyben együvé tartozhatnak számtalan identitással és térbeli elhelyezkedéssel rendelkező emberek, akik valóságként tapasztalhatják meg a közösségi élményt.

Befejező gondolatok

A turizmus bemutatása kapcsán nagyon sok kérdés vetődött fel az autentikussággal kapcsolatosan. Valóságról beszéltünk, miközben bemutattunk abban az időben egy másik valóságot is. Mi hát a valóság? Mit nevezhetünk hiteles viselkedésnek? A legkönnyebben azt a választ adhatjuk, hogy a mindennapokat, a megjátszott ünnepek ellenében. A farkaslakiak életébe, a mindennapjaiba viszont már beépült a vendégek jelenléte, már nem ünnepi nekik a vendégfogadás rituáléja. Mégis azt láthattuk, hogy nagyon gyakran szerepjátszásra vállalkoztak vagy kényszerültek, itt tehát nem lehető fel a keresett autentikus valóság.

⁴¹ A lokalitás fogalmat Appadurai értelmezése szerint használom: „Számomra a lokalitás mindenekelőtt kapcsolatokat és kontextusokat, és nem fokozatokat vagy térbeliséget jelent.” (Appadurai 2001. 3.)

⁴² Feischmidt 2005. 7.

⁴³ Feischmidt 2005. 7.

⁴⁴ Niedermüller 2002. 142.

Akkor a válasz talán a kilépésben, a mindennapitól való eltávolodásban keresendő, amikor nem kötnek a normák. A turisták viszont jól meghatározott minta szerint viselkednek bizonyos módon, egy kulturálisan megtanult szerepjátszás mentén élik végig a turista szerepét. Ha viszont valami forgatókönyv-szerűen ritualizált és ekképp megélt, akkor az sem nevezhető teljes bizonyossággal hitelesnek.

A választ (igazságot?) szerintem az utolsó fejezet kapcsán kapjuk meg. Az utolsó fejezetben, a plurális identitások kapcsán láthattuk, hogy egy emberre érvényes lehet egyszerre több valóság is: valósnak érezheti saját, valamint az imaginárius lokalitását is. Ha tehát egyetlen embert is több valóság határozhat meg, akkor nem csodálkozhatunk, hogy egy olyan komplex rendszer, mint a turizmus is különböző valóságokat mutathat. A véres-májjas ugyanúgy valóság lehet a turista számára, mint ugyanabban az időpontban a szalámi a vendéglátó számára. Viszont ha minden szempontot valóságként fogadunk el, akkor a szó elveszti 'egyedüli igazság'-jelentését. Valóban: itt már nem beszélhetünk Az Igazságról, csupán igazságokról és részigazságokról, valós emberekről és (személyenként változó) valóságként megélt eseményekről.

Ijesztő lehet ez a sok valóság, ez a sok igaznak elfogadott helyzet és az ezekről forgalmazott narratívák, felvetődik a kérdés, hogyan tudunk eligazodni ezek között. Úgy gondolom, hogy ezekben a komplex rendszerekben (mint amilyen a turizmus is) már nem azt kell megfigyelnünk, hogy mi a Valóság, hanem azt, hogy mit *akarunk* igaziként *láttatni*, és mit valóságként *elfogadni*.

Felhasznált szakirodalom

APPADURAI, Arjun

2001 A lokalitás teremtése. *Regio* 12. évf. 3. sz. 3 – 31.

BATA Tímea

2007 „Mesék a terepről”. Az etnográfus és a kulturális turizmus esetei. *Tabula* 10. évf. 2. sz. 275 – 280.

BENEDEK H. János

1998 Turizmus és helyi társadalom. A faluturizmus esélyei a Székelyföldön egy konkrét példa tükrében. In: FEJŐS Zoltán (szerk.), *A turizmus mint kulturális rendszer*. Budapest, 103–110.

BÓDIS Krisztina

1998 Posztmodern turizmus. In: FEJŐS Zoltán (szerk.): *A turizmus mint kulturális rendszer*. Budapest, 189–196.

FEISCHMIDT Margit

2005 A magyar nacionalizmus autenticitás-diskurzusainak szimbolikus térfoglalása Erdélyben. In: Uő. (szerk.), *Erdély- (de)konstrukciók*. Néprajzi Múzeum, Budapest, 7 – 32.

FEJŐS Zoltán

2000 Múzeum, turizmus. A kulturális találkozás és a reprezentáció rendszere. In: FEJŐS Zoltán – SZÍJÁRTÓ Zsolt (szerk.), *Turizmus és kommunikáció*. Néprajzi Múzeum – PTE Kommunikáció és Médiatudományi Tanszék, Budapest – Pécs. 236 – 252.

GAGYI József

2005 Örökségesítő Máréfalva. Az örökségturizmusra való berendezkedés első lépéseiről egy székelyföldi faluban. In: FEISCHMIDT Margit (szerk.), *Erdély- (de)konstrukciók*. Néprajzi Múzeum – PTE Kommunikáció és Médiatudományi Tanszék, Budapest – Pécs. 85 – 99.

JEDZINÁK Krisztina

2002 Kitüntetett pontok. A kultuszhelyektől a turisztikai látványosságig. In: FEJŐS Zoltán – SZÍJÁRTÓ Zsolt, *Egy tér alakváltozásai*. Néprajzi Múzeum, Budapest, 71 – 84.

JAKAB Csaba – MÁRTON László Attila

2000 Adalékok Farkaslaka településfejlődéséhez és építéstörténetéhez. Elöljáróban. In: JAKAB Csaba – MÁRTON László Attila – MIHÁLY János, *Farkaslaka múltja és jelene*. Kalota Könyvkiadó, Kolozsvár, 119–120.

KISS Márta

2008 Eltérő falukoncepciók. A turizmus és a beköltözés hatásai a falu normarendszerére. In: S. Nagy Katalin – Orbán Annamária, *Értékek és normák interdiszciplináris megközelítésben*. Gondolat Kiadó, Budapest, 548 – 557.

KORPICS MÁRTA

2000 Zarándok és turista. Gondolatok a szent helyekről a turizmus kontextusában. In: FEJŐS Zoltán – Szíjártó Zsolt (szerk.), *Turizmus és kommunikáció*. Néprajzi Múzeum – PTE Kommunikáció és Médiatudományi Tanszék, Budapest – Pécs. 167 – 179.

LAKNER Lajos

2007 Irodalmi kultusz és hagyomány. In: WILHELM Gábor (szerk.), *Hagyomány és eredetiség*. Néprajzi Múzeum, Budapest, 7 – 23.

NIEDERMÜLLER Péter

2002 Elavuló fogalmak. *Regio* 13. évf. 4. sz. 138 – 146.

SCHLEICHER Vera

1998 Turizmus és regionalizmus. In: FEJŐS Zoltán (szerk.), *A turizmus mint kulturális rendszer*. Budapest, Néprajzi Múzeum, 203 – 219.

SEBESTYÉN Adrienne

2005 „Erdélybe utazni más”. A magyar turisztikai irodalom Erdély-képe. In: FEISCHMIDT Margit (szerk.), *Erdély- (de)konstrukciók*. Néprajzi Múzeum – PTE Kommunikáció és Médiatudományi Tanszék, Budapest – Pécs. 51 – 68.

SIPOS Lajos

2006 Farkaslakán, két cserefa között... In: Uő., *Tamási Áron*. Elektra Kiadóház, hn., 211 – 214.

SZABÓ Á. Töhötöm

2008 A megtartó közösségtől az elmaradt faluig – és vissza. In: ILYÉS Sándor – JAKAB Albert Zsolt – SZABÓ Á. Töhötöm (szerk.), *Lenyomatok 7*. BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék – Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 99 – 128.

TASNÁDI József

2002 *A turizmus rendszere*. Aula Kiadó, Budapest.

Mellékletek

1. kép: A Tamási- emlékmű a két cserefával. Saját felvétel, 2009.

2. kép: Saját kapuja előtt szőtteket áruló ember.

3. kép: Tamási Áron Emlékház. Saját felvétel, 2009.

